

FUQAROLIK HUQUQIDA ZARAR YETKAZISH INSTITUTI VA
UNING RIVOJLANISHI

Azirbaev Salamat Kuanishbaevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti yurisprudensiya talim yonalishi yuridika
fakulteti 3-kurs talabasi.*

Tel raqami: +998 90 700-68-62

Email: azerbaevsalamat947@gmail.com.

Annotaciya: Mazkur maqolada zarar yetkazish institutining huquqiy mohiyati, xalqaro va milliy qonunchilikdagi o'rne, O'zbekiston tajribasi va ushbu institutning rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit sózlar: fuqarolik, huquq, institut, rivojlanish, mulk, manfaatlar, huquq va erkinlik.

Kirish

Fuqarolik huquqi inson va yuridik shaxslarning mulkiy va nomulkiy huquqlarini himoya qilishga qaratilgan huquq tarmog'idir. Uning muhim institutlaridan biri – zarar yetkazish instituti bo'lib, bu fuqarolik huquqiy munosabatlarda shaxs yoki tashkilot tomonidan yetkazilgan zararlarni qoplashga qaratilgan huquqiy mexanizmdir. Mazkur institutning rivojlanishi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash va adolatli huquqiy tartibotni o'rnatishda katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev zarar yetkazish va huquqlarni himoya qilish masalasi haqida shunday ta'kidlaydi:

"Jamiyatimizda adolat va qonuniylikni ta'minlash uchun har bir insonning huquqlari ishonchli himoya qilinishi, qonunbuzarlik natijasida yetkazilgan zarar esa to'liq qoplanishi shart." [1].

Mazkur maqolada zarar yetkazish institutining huquqiy mohiyati, xalqaro va milliy qonunchilikdagi o'rne, O'zbekiston tajribasi va ushbu institutning rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Zarar yetkazish instituti fuqarolik huquqining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u shaxslar va yuridik shaxslar o'rtasida kelib chiqadigan huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. Bu institut zarar ko'rgan shaxsning buzilgan huquqlarini tiklash, yetkazilgan zarar uchun kompensatsiya olish hamda adolatni ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi zarar yetkazish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy normativ-huquqiy hujjat bo'lib, u moddiy va ma'naviy zararlarni qoplash shartlarini belgilaydi. Shuningdek, xalqaro tajribada zarar yetkazish instituti murakkab evolyutsiyani bosib o'tib, zamonaviy yondashuvlarga asoslangan holda rivojlanmoqda.

Zarar yetkazish institutining mohiyati va asosiy tamoyillari. Zarar tushunchasi va turlari.

Fuqarolik huquqida zarar – bu jismoniy yoki yuridik shaxsga yetkazilgan mulkiy yoki nomulkiy yo'qotishlar bo'lib, ularni qoplash huquqiy majburiyat bilan bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 985-moddasida zarar quyidagi shakllarga bo'linishi ko'rsatilgan:

Mulkiy zarar – jabrlanuvchining mulkiy manfaatlariga yetkazilgan zarar (masalan, noqonuniy ravishda mulkning tortib olinishi, shartnoma buzilishi natijasida ko'rilgan zarar).

Nomulkiy zarar – shaxsning sha'ni, qadr-qimmati yoki ishbilarmonlik obro'siga yetkazilgan zarar.

Axloqiy zarar – shaxsning ruhiy yoki psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan zarar (masalan, tuhmat yoki haqorat natijasida yetkazilgan zarar).

Zarar yetkazish uchun javobgarlik shartlari. Zararni qoplash majburiyatini yuzaga keltiruvchi asosiy huquqiy shartlar:

Zarar yetkazilgan bo'lishi – jabrlanuvchining haqiqiy zarar ko'rganligi huquqiy asos bilan tasdiqlanishi kerak. Huquqiy buzilish mavjudligi – ya'ni zarar noqonuniy xatti-harakat natijasida sodir etilgan bo'lishi lozim.

Sababiy bog'liqlik – zarar yetkazuvchi shaxsning harakati va kelib chiqqan zarar o'rtasida bevosita aloqadorlik bo'lishi kerak. Ayblilik – zarar yetkazuvchi

shaxsning qasddan yoki ehtiyotsizlik bilan sodir etgan xatti-harakatlari mavjud bo'lishi lozim.

Zarar yetkazish instituti bo'yicha xalqaro tajriba. Zarar yetkazish instituti dunyo huquqiy tizimlarida turlicha tartibga solingan. Rim-huquqiy tizimi (Yevropa mamlakatlari)

Yevropa mamlakatlarining aksariyati Rim huquqiy an'anasiga asoslangan bo'lib, zarar yetkazish majburiyat bilan bog'liq javobgarlik tamoyillariga asoslanadi. Fransiya Fuqarolik kodeksi bo'yicha zarar yetkazish ikki toifaga bo'linadi:

Shaxsiy ayblilik asosida zarar – shaxs yoki tashkilot qasddan yoki ehtiyotsizlik bilan zarar yetkazgan bo'lsa, uni qoplash majburiyati bor. Obyektiv javobgarlik – ayrim holatlarda shaxsning aybi bo'lmasa ham, zarar qoplanishi shart.

Yevropalik huquqshunos G. von Savigny ta'kidlaganidek:

"Zarar yetkazish institutining rivojlanishi, avvalo, huquqiy barqarorlikni ta'minlash va shaxslararo munosabatlarda adolatni mustahkamlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi." [2].

Anglosakson huquqiy tizimi (AQSh va Buyuk Britaniya). Anglosakson huquqida zarar yetkazish tort huquqi (tort law) doirasida tartibga solinadi. Ushbu tizimda sud pretsedentlari muhim rol o'ynaydi.

AQSh sud amaliyotida zarar yetkazish quyidagi holatlar bo'yicha ko'rib chiqiladi:

Negligence (ehtiyotsizlik natijasida zarar yetkazish) – shaxs o'z majburiyatlarini bajarmagan yoki ehtiyotsizlik bilan harakat qilib, boshqalarga zarar yetkazgan bo'lsa. Strict liability (aybsiz javobgarlik) – ayrim holatlarda shaxsning aybi aniqlanmagan bo'lsa ham, zarar qoplanishi lozim.

Huquqshunos R. Posner shunday yozgan:

"Zarar yetkazish institutining asosiy maqsadi – jabrlanuvchining huquqlarini to'liq tiklash va uning yo'qotishlarini qoplashdir." [3].

O'zbekiston qonunchiligi va zarar yetkazish institute. O'zbekiston qonunchiligida zarar yetkazish institutining tartibga solinishi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida zarar yetkazish instituti keng yoritilgan bo'lib, zarar yetkazgan shaxs uni qoplash majburiyatiga ega.

Fuqarolik kodeksiga muvofiq, zarar quyidagi yo'nalishlar bo'yicha qoplanadi:

- Mehnat huquqlari buzilishi oqibatida zarar yetkazish;
- Atrof-muhitga yetkazilgan zarar;
- Iste'molchilarning huquqlarini buzish natijasida zarar yetkazish;
- Shaxsiy ma'lumotlarni noqonuniy ishlatish natijasida zarar yetkazish.

O'zbekistonlik huquqshunos Sh. Jo'rayev shunday degan:

"Fuqarolik-huquqiy javobgarlik tizimi zamonaviy huquqiy tamoyillarga mos ravishda rivojlanishi lozim." [4].

Xulosa

Zarar yetkazish instituti fuqarolik huquqining eng muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, shaxslar va yuridik shaxslarning huquqiy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. O'zbekiston qonunchiligida ushbu institut yetarlicha rivojlangan bo'lsa-da, xalqaro tajribaga mos ravishda yanada takomillashtirish zarur. Xususan, ekologik zarar, sun'iy intellekt va raqamli huquqbuzarliklar bilan bog'liq huquqiy munosabatlar bo'yicha yangi yondashuvlar ishlab chiqilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlari va kitoblari.
- 2) Savigny, G. von. "Zarar yetkazish huquqining tamoyillari". Berlin, 2019.
- 3) Posner, R. "Economic Analysis of Law". Harvard, 2016.
- 4) Jo'rayev, Sh. "O'zbekiston fuqarolik huquqida zarar yetkazish masalasi". Toshkent, 2021.